

כיצד מברך #לישב בסוכה # חולה צליאק או הניזון על ידי זונד @

בגמרא בסוכה (מו, א) שנינו: נכנס לישב בה מברך אשר קידשנו במצוותיו וצונו לישב בסוכה". ברכת לישב בסוכה שייכת בכל פעם שבה האדם נכנס לקיים את מצות ישיבת סוכה, אפילו עשר פעמים ביום אחד, כפי שכתבו התוספות (שם מה, ב). מדוע ברכות התורה פוטרות את כל הלימוד של אותו היום וברכת לישב בסוכה אינה פוטרת את הישיבות הבאות בסוכה? על כך האריכו הראשונים, ונביא את דברי התוספות המפורסמים במסכת ברכות (יא, ב):

"וי"ל דשאני תורה שאינו מייאש דעתו דכל שעה אדם מחוייב ללמוד דכתיב והגית בו יומם ולילה והוי כמו יושב כל היום בלא הפסק. אבל אכילה בסוכה יש שעה קבועה".

כלומר, מאחר שאחרי אכילתו הוא אינו אוכל יותר, הסתלק מסעודתו ומהברכה שחלה עליה, ולכן כשבא אחר כך לחזור ולאכול בסוכה חלה עליו חובה מחודשת לברך לישב בסוכה, מה שאין כן לגבי לימוד התורה.

אך בשאלה על איזו ישיבת סוכה יש לברך "לישב בסוכה" מצינו מחלוקת מרכזית. כך כותב הטור:

"מברכין על הסוכה בכל פעם ופעם שנכנס בה ואפילו הנכנס בסוכת חבירו לבקרו, צריך לברך בכל פעם ופעם, שאע"פ שבירך עליה ביום הראשון חוזרין ומברכין עליה, כך כתבו הגאונים שצריך לברך בכל פעם ופעם. ורבינו תם פירש, כיון שעיקר קביעות שאדם עושה בתוך הסוכה היא האכילה מברך על האכילה ופותר כל הדברים, אפילו השינה שהיא חמורה מהאכילה שהרי אוכלין עראי חוצה לה ואין ישנין עראי חוצה לה, אפילו הכי כיון שהאכילה עיקר פוטרת השאר".

מעיקר הדין, כאמור, בכל פעם שנכנס לסוכה כדי לאכול ולשתות ולישון ואפילו עשרים פעמים ביום מברך לישב בסוכה. וכך כתבו התוספות (מה, ב ד"ה אחד) והרי"ף (כב). והרא"ש (פ"ד סי' ג). וכך נפסק ברמב"ם (סוכה ו יב):

"כל זמן שיכנס לישב בסוכה כל שבעה מברך ק קודם שישב אשר קדשנו במצוותיו וצונו לישב בסוכה".

על כך כותב המגיד משנה:

"ומכל מקום נהגו שאין מברכין אלא מסעודה לסעודה והוא כסברת רבינו יעקב ז"ל".

כוונת המגיד משנה היא למה שהביאו הראשונים בשם רבינו תם, שפסק שלמרות שכל ישיבת סוכה מחייבת ברכה, מכל מקום אין לברך אלא על האכילה. מדוע?

הרא"ש (שם) הקשה את מה שהקשו כל הראשונים, מדוע לא נהגו לברך על השינה בסוכה, הרי השינה היא יותר ישיבת סוכה מכל שאר הדברים, שהרי למשל אכילת ארעי מותרת מחוץ לסוכה, אבל שינת ארעי אסורה חוץ לסוכה. מדוע אם כן אין מברכין עליה? על כך ניתנו מספר תירוצים. ידוע התירוץ שמופיע בתוספות בברכות שם, שאנו חוששים שמא לא יירדם. אבל התירוץ הראשון בתוספות שם, וכך גם מביא הרא"ש בשם רבינו תם, שהטעם לכך הוא שהברכה על האכילה בסוכה פוטרת את שאר ישיבות הסוכה, וזה לשון הרא"ש:

"ורבינו תם פירש לפי שעיקר הקבע שאדם עושה בסוכה היא אכילה אבל שאר טיול ושינה שעושין בסוכה טפלים לגבי האכילה והיא פטרתו".

לפי סברא זו של רבינו תם, למרות שהשינה בסוכה חמורה יותר מהאכילה בסוכה, ואפילו שינת עראי נחשבת ישיבה גמורה שאין לעשותה מחוץ לסוכה, ולעומת זאת אכילת עראי אינה נחשבת ישיבה גמורה ומותר לאכול עראי מחוץ לסוכה, מכל מקום ישיבת סוכה גמורה באכילה היא עיקרית יותר ושאר ישיבת הסוכה טפילה לה, ולכן בברכה על האכילה בסוכה נפטרים מברכת לישיבת בסוכה על שאר הישיבות בסוכה.

מין הבית יוסף מעיר שאכן פשט המנהג כדעת רבינו תם, ולכן הוא פוסק בשו"ע (סימן תרל"ט, ח):

"נהגו שאין מברכים על הסוכה אלא בשעת אכילה". ומוסיף הרמ"א: "והכי נהוג".

החידוש הגדול בדיון זה הוא שלמרות שלהלכה מי שישב בסוכה ויצא ממנה והסיח דעתו לגמרי צריך כשחוזר לברך שנית, מכל מקום מנהג העולם שלא לברך אלא בשעת אכילה, ולכן אפילו אם ישב בסוכה שעה לפני האכילה אינו מברך אלא באכילה, והיא פוטרת כל מה שטפל לה. אמנם מצייין המשנה ברורה (ס"ק מו): "וכתבו האחרונים דנכון הדבר לצאת גם דעת הפוסקים הראשונים ולא לישב כך בלי ברכה וע"כ תיכף בבואו מביהכ"נ יברך על דבר שהוא מחמשה מינים ויאכל ממנו מעט יותר מכביצה ויברך לישב בסוכה ולא יברך אח"כ בשעת אכילה".

לעומת זאת ידועה שיטת הגר"א שפסק כהרי"ף והרמב"ם, שלא כדעת רבינו תם, אלא שצריך לברך על כל כניסה לישב בסוכה.

אמנם עצם עניין ישיבת הסוכה יש בה מחלוקת גדולה. בתוספות רבי יהודה החסיד (ברכות יא) כתב שאין שום איסור בטיול ושינון מחוץ לסוכה. דהיינו, שעיקר הדיורין בסוכות זה באכילה ושינה. ולעומת זאת דעת האור זרוע (סימן שד), שאסור לשנן ולטייל מחוץ לסוכה. גדולי הפוסקים נחלקו גם הם בשאלה זו. המנחת חינוך (שכה) ומהרש"ם (א, רט) ועוד כתבו שאכן אין חיוב להיות בכל עת בסוכה אלא שמכל מקום כשהוא נמצא בה הוא מקיים מצוה, ולעומתם היעב"ץ בסידורו, ודבריו הובאו בעוד פוסקים (עיין כף החיים), נקטן כדעת האור זרוע לחייב לשהות בסוכה כל העת. אמנם לכל הדעות כאשר הוא נוכח בסוכה, מטייל ומשוחח בה, הוא מקיים מצוות ישיבת סוכה.

כשמחברים את שני הנושאים, מתעוררת שאלה, שהיא אקטואלית למדי במצבים רפואיים שונים:

1. חולה צליאק שאינו מסוגל לאכול מיני דגן ואין לו פת או מזונות בשיעור שמחייבים לברך על האכילה בסוכה, האם הוא אינו מברך כלל או שכן? האם הדבר תלוי במחלוקת הראשונים והפוסקים על מה מברכים לישיבת בסוכה או שבמקרה כזה לכל הדעות הוא יכול לברך על ישיבה אחרת?
2. כיוצא בזה בחולה שניזון אך ורק מזונדה.

על שאלה זו אנו מוצאים מחלוקת בפוסקים. נקדים את דברי המשנה ברורה (ס"ק מח) בשם ה"ט"ז:

"והמתענה בסוכות או שאין דעתו לאכול פת באותו יום, אז לכולי עלמא כל אימת שיצא יציאה גמורה חייב לברך, דדוקא כשאוכל פת סבירא להו להנהו פוסקים שמברך על עיקר חיוב הסוכה ופותר כל הדברים הטפלים, אבל כשאינו אוכל לא שייך זה".

הוי אומר: גם לשיטת רבינו תם שהמשנה ברורה מכריע כמותה וכמו שכתבו השו"ע והרמ"א שכך המנהג, שאין מברכים אלא על האכילה, מכל מקום כל זה משום שהאכילה פותרת את שאר ישיבת הסוכה, ולכן אם אינו עומד לאכול או שהוא מתענה, גם לשיטת רבינו תם יש לו לברך על עצם ישיבת הסוכה, ולכן אם יצא יציאה גמורה (או בתחילת החג), הוא חייב לברך על עצם ישיבת הסוכה.

על מה הוא מברך? כאמור – על הטיול והנוכחות בסוכה, שגם לדעות שאין חיוב לעשותם בסוכה מכל מקום הוא מקיים את מצות ישיבת הסוכה על ידיהן (אגב, יש אומרים שהוא הדין לשתיית ארעי).

מעניין מאוד לשים לב בהקשר זה, שייטכן שיש בזה מחלוקת בין הראשונים, כי כשהראשונים הקשו על המנהג לא לברך אלא על האכילה, יש ביניהם חילוקי לשונות. בעוד שחלק מהראשונים הקשו רק על שינה (ולמשל תשובת ר"י בעל התוספות לשאלה זו הייתה רק לגבי שינה, כנ"ל, ששמא לא יירדם, ועל שאר ישיבת הסוכה לא תירץ), ולא הקשו על לשנות ולטייל בסוכה, ראשונים אחרים הקשו להדיא על שאר ישיבות סוכה, וכך הוא בתשובת רבינו תם שהשיב שעל כל ישיבות סוכה אלו נפטרים על ידי הברכה על האכילה בסוכה.

אפשר לחדש ולומר, שהראשונים שחלקו על רבינו תם ולא סברו כמותו, כל זה לענין השינה שכאמור לדעתם היא חמורה יותר מהאכילה ולא נפטרת לה, אבל לגבי הטיול והלימוד בסוכה, גם הם מודים שישירות אלו טפילות לאכילה בסוכה ונפטרות בברכת לישב בסוכה על האכילה.

אם הדברים נכונים, אזי לכל הדעות הפטור שחל על הברכה לישיבות אלו בסוכה הוא רק במידה שאכן נפטרים על ידי הברכה על האכילה. ובכל מקרה דעת המשנה ברורה היא שלשיטת רבינו תם על כל פנים כך הוא.

אך הכרעת המשנה ברורה המבוססת כאמור על דברי הט"ז אינה מוסכמת. רבי מרדכי כרמי בספרו מאמר מרדכי, מגאוני ספרד, כתב שיש לטעון שלדעת רבינו תם מעיקר התקנה של חכמים לברך על ישיבת סוכה לא נתקנה אלא על האכילה בסוכה ולא על שאר ישיבות הסוכה (ולמרות שהטעם לכך הוא ששאר ישיבות הסוכה טפילות לאכילה בסוכה, מכל מקום כך היא התקנה לברך אך ורק על האכילה בסוכה). ולכן, המברך על ישיבת סוכה שאיננה אכילה, יש לו לחוש לברכה לבטלה. כך כתב גם הערוך השלחן (ס"ק כ"ח).

עצתו של בעל הכף החיים היא, שישמע את הברכה של "לישב בסוכה", מאדם אחר שאוכל פת או מזונות בשיעור המחייב ברכה, ויכוון לצאת בברכתו או שיהרהר בליבו.

זאת בנוגע למתענה. אך לגבי חולי צליאק חידוש הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, שמה שרגיל לאכל כל השנה נחשב עבורו אכילת קבע ועל זה מברך לישב בסוכה (הליכות שלמה סוכות פרק ט). כך פסק גם הגר"ש אלישיב (אשרי האיש ג' ס"י כו אות יח), אך מטעם אחר – לדעתו האכילה שהוא רגיל בה היא לכל הפחות כמו ישיבת הסוכה שעליה דיבר המשנה ברורה.